

Використання психолінгвістики у роботі викладача вищого навчального закладу

Мова є основним засобом впливу в процесі навчання. Важливим для викладача є формування лінгвістичної установки як неусвідомлюваної готовності психіки студента до направленої сприйняття. З метою профілактики труднощів у професійному спілкуванні викладача ВНЗ зі студентами варто враховувати певні закономірності комунікативного процесу.

Ключові слова: дискурсивне поле, дискурсивні структури, техніки наведення, комунікативний процес, функції мови.

На сучасному етапі розвитку освіти вища школа покликана формувати висококваліфікованого фахівця, акцентуючи увагу на вихованні свідомого громадянина та збереженні психологічного здоров'я студента. Одним з важливих факторів впливу на процес розвитку студентської молоді є особистість викладача, зокрема, його вміння „віддавати” знання. Доцільно при цьому доцільно згадати про можливості психолінгвістики, завданнями якої є формування у суб'єкта таких умінь:

- правильно вибудовувати своє дискурсивне поле, тобто здійснювати самоопис та самооцінку;
- адекватно виражати мовними засобами відповідний психічний зміст для його трансляції;
- доносити до іншого суб'єкта повідомлення у найменш викривленому вигляді;
- розуміти та долати вербальні комунікативні бар'єри [5, 7].

У взаємодії викладача зі студентом відбувається взаємовплив, тобто обмін думками, почуттями, діями та змістом. Досить часто викладач не переобтяжує себе усвідомленням означеного процесу і, як наслідок, він протікає неконтрольовано. Саме в цьому ми вбачаємо резерви підвищення якості вищої освіти. Оволодіння педагогом різноманітними засобами психологічного впливу з урахуванням дискурсивного поля студента має забезпечити якість викладання та засвоєння, а також уникнення синдрому професійного вигорання.

Основним засобом впливу в процесі навчання дослідники [7] визначають мову та її функції: комунікативну, інформативну, експресивну, когнітивну, сигніфікативну, волюнтивну. Для педагогічної діяльності особливого значення набувають функція забезпечення передачі конкретної інформації, пізнання світу для спрямованого впливу на суб'єкта. Поряд з цим викладач має формувати лінгвістичну установку як неусвідомлювану готовність психіки студента до цілеспрямованого сприйняття, оцінки, дії, що задається некритично засвоєними відношеннями між:

- вербальними знаками та їх значеннями;
- значеннями та поведінковими актами;
- поведінковими актами та внутрішніми психічними змістами.

Переживання змісту не зумовлено знаковою природою мови. І, як наслідок, не може бути однозначно інтерпретоване, до того ж процес позначення переживання є виключно творчою і спонтанною дією психіки конкретного суб'єкта. Тобто, саме смислове відчуття чи образ передати знаками іншій людині неможливо (оскільки зв'язки між знаком та смислом поза конвенціональні) [5].

Розглядаючи мову як мовленнєвий потік та дискурсивний простір, можна виділити різні структурні рівні. Кожний з них є достатньо значимим репрезентатором психічного стану суб'єкта і фактором, що впливає на цей стан (при цьому усвідомлення не відбувається). Як приклад, зазначимо напрямки, які активно використовують в якості репрезентаторів ті чи інші дискурсивні структури:

- вплив метафоричними текстами (міфи, заговори, казки, афоризми, прислів'я, притчі);
- використання парадоксальних текстів (анекдоти, коани, перевертні), вплив за рахунок семантичної перверзії, декламування алогічної ситуації;
- психодинамічна традиція (З. Фрейд, К. Г. Юнг);
- фоносемантична діагностика А. Журавльова: кореляція психологічного стану та частот наявності тих чи інших звуків;
- еріксонівська трансотерапія;
- нейро-лінгвістичне програмування [5, 22].

Комунікативний процес є частиною спілкування і містить декілька обов'язкових елементів: комунікатор, повідомлення, канал передачі інформації, реципієнт. Комунікатор готує повідомлення для сприйняття реципієнтами, тобто студентами, наприклад, у вигляді лекції, обирає спосіб її передачі (усна монологічна або діалогічна, письмова, з використанням візуальних образів, символів,

¹³ Шавровська Н. В., кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

технічних засобів). Завдяки організації зворотного зв'язку викладач може скоректувати подальше повідомлення.

В непростому становищі знаходиться реципієнт (студент). Йому одночасно необхідно декодувати повідомлення, зрозуміти, запам'ятовувати необхідну інформація для того, щоб перетворити її у власну, особистісну для подальшого використання. Точність розуміння реципієнтом смислу висловлень може стати очевидною для комунікатора лише у випадку зміни „комунікативних ролей”, тобто реципієнт перетвориться в комунікатора і поінформує про отриманий смисл [4].

Задля побудови продуктивної комунікативної взаємодії варто враховувати психологічні потреби студентів. З метою вивчення психологічних потреб та можливостей їх реалізації нами було проведено опитування серед студентів, в якому виявили психологічні особливості сучасної молоді.

1. Фізичний розвиток: молодість сьогодення не завжди випромінює красу і здоров'я – за привабливою зовнішністю часто приховуються слабке здоров'я та хвороби. Загрозою фізичному розвитку є активні експерименти дівчат та юнаків з власним тілом (шкідливі звички, ранні сексуальні стосунки, фізичні навантаження).
2. Інтелектуальний розвиток: спостерігається поверхова поінформованість і обізнаність у певних колах питань; відсутність глибини знань, очевидно, спричинені відсутністю потягу до читання книг. Часто у молодих людей відсутня критичність сприйняття пропонованої інформації. Поряд з цим сучасні молоді люди досить швидко виконують поставлені завдання (у чому заслуга комп'ютерних ігор, Інтернету), виявляють креативність, оригінальність, схильність до нестандартних рішень.
3. Особистісний розвиток: у даному аспекті у сучасної молоді наявні песимістична налаштованість на майбутнє (іноді навіть приреченість), виникають труднощі із визначенням сенсу життя; слабка мотивація до праці; присутній страх самотності, не сумісний з успіхом. Нині юнаки та дівчата потребують віри, зокрема, віри у себе, проте є досить амбітні – заявляють високий рівень домагань.
4. Міжособистісні стосунки: представники сучасної молоді чутливі до неправди, скептичні, тонко розуміють підтекст; розкуті, чужі границі відчують слабко, але поряд з цим мають достатньо комплексів; часто проявляють залежність від думки інших, від моди; мають труднощі з розумінням власних почуттів.
5. Громадянська позиція: більшість опитаних розуміє необхідність бути свідомим громадянином, більшість визнають роль президента (покращувати життя народу), хоча влада на даному етапі своєї діяльності їх дивує.

Загальний висновок, отриманий з проведеного опитування: потреби сучасної молоді досить суперечливі. Можливість їх реалізації у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу зумовлюється такими особливостями навчальної діяльності студента:

- засвоєння наукової інформації і набуття практичного досвіду має професійну спрямованість;
- предметом діяльності студента є вивчення науки в її розвитку; оволодіння процесом формування наукових знань і методами самої науки; засвоєння способів професійної діяльності і змісту соціальних ролей дорослої людини, яка працює;
- особливими засобами діяльності є наукова література, підручники і методичні посібники, Internet і мультимедійні засоби, лабораторне обладнання і технічні засоби навчання, реальні і теоретичні моделі майбутньої професійної діяльності, спілкування з ровесниками, викладачами та представниками професії;
- діяльність студента відбувається у задалегідь запланованих умовах (обмежений термін навчання, чіткий графік навчального процесу, зміст навчальної діяльності визначається навчальними планами і програмами та ін.);
- у навчанні студента суттєво збільшується питома вага самостійної роботи;
- поєднання навчального і наукового процесів, самостійна навчально-пізнавальна діяльність студентів протікає спільно із їх дослідницькою роботою (курсіві, дипломні, магістерські роботи) під керівництвом викладачів;
- навчання у вищій школі вимагає від студента високої свідомості й активності, надзвичайно високого інтелектуального напруження, зосередження уваги, мобілізації вольових зусиль і підвищеної працездатності, самоорганізації, раціонального розподілу часу на навчання і відпочинок;
- складність завдань і змісту навчально-професійної діяльності може призводити до психічного перевантаження, психофізіологічного напруження, виникнення стресових ситуацій (особливо під час екзаменаційної сесії).

Тому основними рекомендаціями викладачам у взаємодії зі студентами пропонуємо такі:

- виявляти повагу до особистої території, думки студентів;
- уникати засудження;
- демонстрація можливостей навчання, професії, життя;
- формулювання завдань, зорієнтованих на вирішення практичних задач, з можливістю висловити свої думки, бачення, обґрунтувати їх;
- на лекційних заняттях ставити достатню кількість проблемних запитань;
- на семінарських та лабораторних пропонувати завдання, які сприяють розвитку мислення, цілісному баченню проблеми, забезпечують можливість висловити думку, критично оцінити її.

В якості оптимальних форм навчання із застосування засобів психолінгвістики можуть бути:

- самостійна робота (роздуми, міні-твір) – застосовувати взаємоперевірку, взаємооцінювання;
- робота в парах – вирішення проблемного питання (цей вид діяльності дається легко, тому що студент працює не одноосібно), результати презентуються на групу: відповіді на запитання, обговорення доповнень;
- виконання завдань в групах (від 3 до 5 осіб): обговорення та вирішення питань із широким або суперечливим змістом.

Результати презентуються на групу, проходить захист рішення навчальної проблеми.

Як уже зазначалось, смисл не можна передати, однак можна його ініціювати у співрозмовника двома магістральними шляхами: залучаючи реципієнта в подібну ситуацію та зупиняючи потік свідомості. Стосовно першого, доцільно спиратися у навчанні на життєвий досвід студентів (використовуючи голографічний метод вітальних проєкцій).

Останнє здійснюється нижчезазначеними способами і має суттєві обмеження у використанні викладачем вищого навчального закладу:

- 1) практикою медитації як поступового „згасання” розуму;
- 2) практикою перенесення уваги на зовнішні дії тіла і через тіло (відволікання свідомості);
- 3) введення в свідомість логічно суперечливого повідомлення;
- 4) постійним знаходженням суб’єкта в стані смислової інтенції, яке може призвести до інсайту через будь-який подразник (слово, афоризм, образ, предмет);
- 5) введення в транс будь-яким способом [5].

З метою встановлення продуктивного контакту психологи-практики пропонують використовувати вербальні і невербальні техніки наведення:

тілесне підлаштування; трюїзми; асоціації; метафори (притчі, історії); паузи; наведення нудьги; незакінчені фрази; тавтологія; порушення звичної логіки, синтаксису тощо [2].

Свідомість можна розглядати як дискурсивний феномен, внутрішня структура якого утворена самими поняттями (словами-символами), конвенціональними значеннями цих понять та асоціативними зв’язками „поняття-значення-образ-психосоматична реакція”. Отже, активізація складових структури призводить до ментальних та емоційних „сплесків” суб’єкта, які можуть проявлятися як стан осяяння, афекту, креативності, акцентуацій характеру, вираженої психофізіологічної реакції [5].

Однак і викладача можуть спіткати труднощі професійності, зокрема засвоєння установок, які зумовлюють уникнення повноцінного контакту зі студентами. Наприклад, безпеляційна віра у стандарт, мету, віднайдену істину, соціальне замовлення, завершеність знань, необмежені можливості влади, відчуття близькості до обраних, стабільності, нормативності спілкування, соціального статусу тощо [1, 49]. З метою профілактики вищезазначених проблем варто практикувати викладачеві неформальну комунікацію, специфіка якої полягає у:

- активності учасників;
- вибірковості та адресності;
- оперативності;
- швидкості зворотного зв’язку;
- передачі змісту, який не формується в документах;
- прикладному смислі (емоційність, розуміння підтексту);
- синтезованості інформації, яка передається [4].

Підведемо підсумки у вигляді завдань, які викладач має реалізувати з метою оптимізації навчального процесу у ВНЗ.

1. Викладач має чітко сформулювати для себе, що в його діяльності є головним. Це сприятиме дослідженню власної моделі світу і позитивно позначиться на процесі спілкування. Бажано, щоб

відповідь була близькою до понять спілкування, навчання, передача знань, виховання нового покоління і т. п.

2. Педагогові доцільно пізнати власні психологічні характеристики. Особливо це стосується типу репрезентативної системи, акцентуації характеру, захисних механізмів, змісту Я-концепції. Знання саме цих властивостей застережить від непорозумінь у стосунках зі студентами та колегами.

3. Використання технік наведення зумовить уникнення семантичної неправильності на фоні розширення семантичного поля будь-якого досліджуваного поняття.

4. Педагог має спонукати студентів до пізнання внутрішньої моделі світу, залучаючи їх до активних форм навчання. Наприклад, до активних нетрадиційних лекцій відносять: лекцію вдвох, лекцію-провокацію, лекцію-„Прес-конференцію”, лекцію-ілюстрацію, лекцію-інтерв'ю, лекцію-ситуацію. Широко практикувати на лекційних заняттях проблемні запитання, семінарських – виконання студентами дослідницьких завдань (зміст пов'язаний із загальною ерудицією та конкретною дисципліною), лабораторних – розробку засобів навчання.

5. Педагог має стимулювати себе та студентів використовувати свідомо усі функції мови. Корисним для цього будуть дії, пов'язані із самооцінкою, взаємооцінюванням, здійсненням психологічного аналізу заняття.

У викладацькій практиці доречно широко використовувати інтерактивні методи навчання. Вони дозволяють розвивати комунікативні навички, здатність самостійно і лаконічно висловлювати думки, проявляти терпіння до думок інших, критично оцінювати інформацію, працювати в колективі, різнопланово бачити проблему та шляхи вирішення, корегувати соціальний статус, досягати результату через взаємодію, оволодіти навичками само презентації.

Література

1. Абрамова Г. С. Алгоритм работы психолога со взрослыми. – М.: Академический проект: Гаудеамус, 2003. – 224 с.
2. Гриндер Д., Бэндлер Р. Структура магии / Д. Гриндер. – М.: Каас, 1995. – 520 с.
3. Дьяченко М. И. Психология высшей школы. /М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович, С. Л. Кандыбович – Мн.: Харвест, 2006. – 416 с.
4. Мухина С. Л. Нетрадиционные педагогические технологии в обучении. / С. Л. Мухина, А. А. Соловьева. – Ростов на Дону: Феникс, 2004. – 384 с.
5. Настин И. В. Психолингвистика / И. В. Настин. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2007. – 180 с.
6. Подласый И. П. Продуктивная педагогика / И. П. Подласый. – М.: Народное образование, 2003. – 496 с.
7. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів та аспірантів. / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К.: ТОВ «Філ-студія», 2006. – 320 с.

Use psycholinguistics lecturer in the university

Shavrovska N. V.

Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

Speech is the main thing mean of influencing the process of teaching. Important for teacher is to form the linguistic setting as realized readiness of student's psyche to the directed perception. For the purpose of prophylaxis of difficulties in the professional intercourse of the University teacher with students it's worth talking into account definite conformities to the law of communicative process.

Keywords: *discursive field, discursive structures, technicians of aiming, communicative process, language functions.*